DOI: 10.22124/jol.2025.28551.2519

Research Article

University of Guilan Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal
Vol . 16, No.1, Spring & Summer 2025(Serial 31)

A manifestation of the independence of financial crimes from civil law: the difference between treason in criminal and civil trust

1. Abbas Mohammadkhani,
Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran (Corresponding Author: a.mohammadkhani@ilam.ac.ir)

2. Elyas Yari,
Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University , Ilam, Iran

Submit Date:2024/09/26	**Accept Date:2025/05/10**

Abstract:
The crime of betrayal of trust is one of the crimes that is closely related to civil law. In addition to the general connection between crimes against property and civil law, this is due to the fact that there is a type of betrayal of trust in civil law. Carefulness in the these two types of betrayal of trust shows that despite the many similarities between the two regarding the subject and the basis of realization, there are important differences regarding the fiduciary relationship of the parties, the causation and also their mental element, which the understanding of this It is necessary and necessary to separate and prevent the confusion of concepts between the two. In general, it can be said that every betrayal of criminal trust is also betrayal of civil trust; But many betrayals in civil trusts do not qualify for the criminal description of betrayal of trust.

Key Words: *Criminal breach of trust, civil breach of trust, causation , mental element, independence of criminal law*

1. Introduction

One of the most common and important crimes against property is treason, which is closely related to civil law. In addition to the general connection between crimes against property and civil law, this is due to the fact that there is a type of treason in civil law, which is important to distinguish from its criminal type. Carefulness in the basics of these two types of treason shows that despite the many similarities between the two regarding the subject and the basis of realization, there are important differences regarding the fiduciary relationship of the parties, the relationship of causation and also their mens rea, which the understanding of this It is necessary and necessary to separate and prevent the confusion of concepts between the two.

However, this should be done with the preservation and independence of the principles of criminal law. Because it cannot be denied that these two trends in law science, despite many similarities and commonalities, each has its own specific principles and rules, which are important to distinguish in criminal proceedings related to the concepts of civil and commercial law.

Based on this, this article examines one of the concepts that is used in both civil and criminal law. In other words, unlike behaviors that have only criminal type and cannot be considered a separate character in civil law (such as espionage), some concepts of character have two aspects; So that they are considered both civil and criminal law concepts. One of these cases is treason, which on the one hand is a civil concept that will cause civil liability, and on the other hand, it is one of the crimes against property that can lead to punishment in addition to civil liability. Again, the main question that the authors are looking for an answer to is whether, from the point of view of legal science, it is possible to recognize two types of treason, one of which is criminal and the other non-criminal, or whether treason has a single meaning Which is the same in civil and criminal law?

2. Methodology

This article is written with descriptive analytical method. In this way, the authors have analyzed the types of treason by examining the legal sources.

3. Results and Discussion

The first and basic condition for committing the crime of treason is the existence of a fiduciary relationship between the owner (or occupier) of the property and the perpetrator; This means that the owner or the person whose occupation is legal. Unlike the crime of treason, in civil treason, in any case where a person's property is a trust for another's property, the guarantee can be fulfilled; Whether this state of trust is due to the contract or the law.

From the point of view of the criminal regulations, to fulfill the crime of treason, the fulfillment of a contractual relationship is sufficient, and it is not necessary that this relationship is also correct from the point of view of the civil law. For example, if an audit minor gives money to someone else and is supposed to return it, but the trustee performs one of the 4 behaviors of article 674 towards it (for example, appropriates it or intentionally wastes it), the crime of treason will be; However, such a contract is not correct and invalid in terms of civil law.

The criminal behavior of the crime under Article 674 is one of the four behaviors of using, possessing, destroying and losing. However, unlike the criminal treason, the behavior of the perpetrator in the civil treason can be considered any behavior that is contrary to the agreement of the parties or custom. In other words, unlike criminal law, which due to its special nature, can only be realized with specific and legally authorized behaviors, civil responsibility does not require such criteria, and whenever the behavior of the perpetrator is against the agreement of the parties or the custom of the society, he can commit held responsible. Based on this, whenever a person who is considered a trustee of a property goes beyond the limits of his agreement with the owner of the property, or his behavior is against the prevailing customs of the society, his trust will be transformed from a trust to a surety.

However, the existence of the result, which is damage to the trust property, is a common condition for realization of civil and criminal treason. In treason, as one of the crimes bound by the result, there must be a causal relationship between the perpetrator's criminal behavior and the result; It means that the behavior of the perpetrator causes the realization of the result of this crime, which is harm to the victim. However, in the case civil treason, it is not necessary to establish the causal relationship between the behavior and the loss. In this type of guarantee, although the existence of loss as mentioned is a condition for establishing the guarantee, it is not necessary that this loss is caused by

the behavior of the perpetrator. Because as soon as a person's property is converted from a trust to a guarantee, any damage that occurs to the property will become a guarantee; Whether it is due to his behavior or not.
However, in civil treason, unlike criminal treason, the presence of intention in the behavior and result is not necessary, in other words, In this type of guarantee, mere violation or behavior against the agreement is enough to fulfill the guarantee; Even if the perpetrator is not aware of his transgression or does not consider his behavior to be contrary to the agreement.

4. Conclusions

treason is a title that has both a civil and a criminal meaning. These two concepts, despite their similarities, have many differences, the most important of which can be listed as follows:
1. The realization of the crime of treason depends on the existence of a fiduciary relationship between the perpetrator and the owner of the property; However, in addition to the mentioned situation, civil treason also includes legal (Sharia) trusts.
2. From a material and objective point of view, the crime of treason is committed only by committing one of the behaviors of use, possession, loss or destruction; However, the realization of treason in civil law depends on committing behavior contrary to the agreement or custom towards the trust property.
3. Even though both types of betrayal of trust depend on the realization of the loss of property, but unlike the crime of treason, where the causal relationship between the four behaviors and the loss is necessary, in the case of civil law, only by committing a wrongful act According to the agreement or custom, the perpetrator is responsible for all damages caused to the property; Although it is not documented on his behavior.
4. Realization of the crime of treason, like all other crimes, requires the presence of the mens rea. Unlike the crime of treason, in civil law, there is no need for the perpetrator to have a mens rea. In this type of treason, acting contrary to custom will fulfill the guarantee of the perpetrator; Even if he is unaware of this.

5. Selection of References

Aghaenia, Hossien.,.Rostami,Hadi.(2018). Crimes against property and ownership. Tehran: Mizan Poblication(in persian)

Emami, Sayed hasan .(2005). Civil law, The second volume, 18th edition ,eslamiyeh publication(in persian)

Jaafari Langroudi ,m.j.(2009) . Encyclopedia of Civil law and business,Tehran :Ganj Danesh publication.(in persian)

Katouzain, Naser.(2009) Certain contracts, fourth volume, Consent contracts, Tenth edition, Tehran: Ganj danesh publication.(in persian)

Citation:
Mohammadkhani, A & Yari,E (2025), "A manifestation of the independence of financial crimes from civil law: the difference between treason in criminal and civil trust**",**
Criminal Law Research, 16(31), pp. 157-169. DOI: 10.22124/jol.2025.28551.2519

Copyright:
Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

DOI: 10.22124/jol.2025.28551.2519

نشریه علمی

پژوهشنامه حقوق کیفری

سال شانزدهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۴۰۴، پیاپی ۳۱

مقاله پژوهشی

صفحات مقاله: ۱۵۷-۱۶۹

تمییز شناختی خیانت در امانت کیفری و مدنی در پرتو استقلال حقوق مالی جنایی و حقوق مالی مدنی

۱- عباس محمدخانی*

استادیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ a.mohammadkhani@ilam.ac.ir

۲- الیاس یاری

استادیار گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳ /۰۷/۰۵	تاریخ پذیرش : ۱۴۰۴/۰۲/۲۰

چکیده:

خیانت در امانت از جرایمی است که با حقوق مدنی ارتباط نزدیکی دارد. این امر علاوه بر ارتباط کلی میان جرایم علیه اموال با حقوق مدنی، ناشی از این است که در حقوق مدنی نیز نوعی خیانت در امانت وجود دارد که تفکیک آن از نوع کیفری آن حائز اهمیت است. دقت در این دو نوع خیانت در امانت نشان می‌دهد که با وجود تشابهات بسیار بین این دو در خصوص موضوع و مبنای تحقق، در مورد رابطهٔ امانی طرفین، رابطه علیت و نیز عنصر روانی آنها تفاوت‌های مهمی وجود دارد که درک این موارد برای جلوگیری از خلط بین آن دو ضروری است. بطورکلی می‌توان گفت که بین خیانت در امانت مدنی و کیفری رابطه عموم و خصوص مطلق وجود دارد؛ به‌طوری که هر خیانت در امانت کیفری، خیانت در امانت مدنی نیز هست؛ ولی بسیاری از خیانت در امانت های مدنی واجد وصف کیفریِ خیانت در امانت نیستند.

واژگان کلیدی: خیانت در امانت کیفری، خیانت در امانت مدنی، رابطه علیت، عنصر روانی، استقلال حقوق کیفری.

مقدمه

یکی از جرایم مهم و شایع علیه اموال، خیانت در امانت است. بررسی و تبیین این جرم در گرو درک درست مفاهیمی از حقوق مدنی است که پایه این جرایم قرار می‌گیرد. با این حال این امر باید با حفظ و استقلال اصول حقوق کیفری صورت گیرد. زیرا نمی‌توان انکار نمود که این دو گرایش از علم حقوق، با وجود تشابه و مشترکات بسیار، هر یک دارای اصول و قواعد اختصاصی مختص به خود هستند که تشخیص آنان در دادرسی‌های کیفری مرتبط با مفاهیم حقوق مدنی و تجارت، اهمیتزیادی دارد .در حقیقت؛ حقوق مدنی مجموعه‌ای از قواعد است که روابط اولیه و پیشینی اشخاص را تنظیم می‌کند و از روابط بعدی یا پسینی حقوق کیفری که با تحقق جرم و ضرورت اعمال مجازات یا واکنش عمومی دیگر آغاز می‌شود متمایز می‌گردد. به علاوه، قواعد مدنی بدون دخالت یک فرمان مصنوعی و ضمانت اجرای تهدیدآمیز حاکم رشد می‌کند و شرایط تحقق پدیده‌های حقوقی را تشکیل می‌دهند. در حالی که قواعد کیفری بدون دخالت مصنوعی حاکم و فرمان او رشد نخواهند کرد و تنها پیوندهای اضافه بر پیکر اجتماع محسوب می‌شوند (Khodabakhshi,2019:38)

بر این اساس، مقالهٔ حاضر به بررسی یکی از مفاهیمی پرداخته است که هم در حقوق مدنی و هم کیفری کاربرد دارد. به بیان دیگر، برخلاف رفتارهایی که تنها نوع کیفری آن‌ها وجود دارد و نمی‌توان در حقوق مدنی برای آن‌ها شخصیتی مجزا در نظر گرفت (مانند جاسوسی یا محاربه)، برخی از مفاهیم شخصیتی دو وجهی دارند؛ به طوری که هم از مفاهیم حقوق مدنی و هم کیفری محسوب می‌شوند. یکی از این موارد، خیانت در امانت است که از یک طرف مفهومی مدنی است که موجب مسئولیت مدنی خواهد شد و از طرف دیگر، یکی از جرایم علیه اموال است که علاوه بر مسئولیت مدنی، می‌تواند منجر به کیفر مرتکب شود. باری، سئوال اصلی که نویسندگان در جستجوی پاسخ آن هستند، آن است که آیا از نظر علم حقوق، می‌توان دو نوع خیانت در امانت را که یکی جزایی و دیگری غیر جزایی باشد به رسمیت شناخت و یا آنکه خیانت در امانت مفهوم واحدی دارد که در حقوق مدنی و کیفری یکسان است؟ به بیان دیگر، آیا خیانت در امانت مفهومی یگانه دارد که اگر در دادگاه حقوقی مطرح شود، تنها منجر به جبران خسارت و اگر در دادگاه کیفری مطرح گردد، مرتکب را در معرض مجازات قرار خواهد داد و یا آنکه، خیانت در امانت دو مفهوم جداگانه دارد و لذا گاه با وجود تحقق مفهومِ مدنی خیانت در امانت، مفهوم کیفری آن محقق نمی‌شود و لذا نمی‌توان رابطهٔ بین مفاهیم مدنی و کیفری خیانت در امانت را تساوی دانست؟

در ادامه و برای پاسخ به سؤالات فوق، در سه گفتار، نقاط اشتراک و افتراق مفهوم مدنی و کیفری خیانت در امانت را بررسی خواهیم کرد.

گفتار اول: تفاوت در سپردن (رابطه امانی)

شرط اول و زیربنایی تحقق جرم خیانت در امانت وجود رابطهٔ امانی بین مالک (یا متصرف) مال و مرتکب است؛ بدین معنا که مالک یا فردی که تصرف او قانونی است،[1] مال را با رضایت واقعی خود تسلیم امین کند. همچنین، صرف اینکه مال عرفاً از تصرف مالک خارج و در تصرف امین قرار گیرد؛ به طوری که عرف امین را متصرف مال بداند، کافی خواهد بود و برخلاف نظر برخی از حقوق‌دانان که سپردن مال در جرم خیانت در امانت را به معنای تسلیم مال مطابق ماده ۳۶۷ قانون مدنی[2] می‌دانند (Habibzade,2002:25)، نیازی نیست که امین بتواند در آن انواع تصرفات و انتفاعات را بنماید. برای مثال اگر فردی اتومبیل

---

۱. «ماده ۲۴۱ قانون کیفر عمومی ناظر به مواردی است که مال موضوع امانت از طرف مالک یا متصرف مال به کسی سپرده شده باشد و مقصود از متصرف هم در این مورد کسی است که مال را به نحوی در تصرف داشته باشد که تصرف او قانوناً محترم شناخته شود و ناظر به موردی که تسلیم کننده مال به متهم آن را از طریق سرقت به دست آورده نخواهد بود، گرچه تصاحب امانت گیرنده در مال قانونا ممنوع بوده وموجب مسؤولیت مدنی است» (Moslahi,2002:367)

۲. ماده ۳۶۷ قانون مدنی: تسلیم عبارت ست ازدادن مبیع به تصرف مشتری به نحوی که متمکن از انحاء تصرفات و انتفاعات باشد و قبض عبارت است از استیلاء مشتری بر مبیع.

خود را به دیگری امانت بسپارد و درب‌های آن را نیز قفل کند، عنصر سپردن به عنوان پیش شرط تحقق جرم خیانت در امانت محقق شده است؛ حال آنکه چنین سپردنی مطابق ماده ۳۶۷ قانون مدنی، تسلیم مبیع محسوب نخواهد شد؛ زیرا تحقق تسلیم بر اساس آن ماده، منوط به امکان تمامی تصرفات و انتفاعات برای فرد تحویل گیرنده است؛ حال آنکه این نوع از سپردن در مثال فوق، امین را قادر به هیچ نوع انتفاع و تصرفی نمی نماید.[۱]

در هر حال مطابق مادۀ ۶۷۴ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی: هر گاه اموال منقول یا غیرمنقول یا نوشته‌هایی از قبیل سفته و چک و قبض و نظایر آن به‌عنوان اجاره یا امانت یا رهن یا برای وکالت یا هر کار با اجرت‌یابی اجرت به کسی داده شده و بنابراین بوده است که اشیای مذکور مسترد شود یا به مصرف معینی برسد و شخصی که آن اشیا نزد او بوده آن‌ها را به ضرر مالکین یا متصرفین آن‌ها استعمال یا تصاحب یا تلف یا مفقود نماید به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.

از نظر قانون مدنی تنها عقدی که موضوع اصلی آن امانت و نگهداری مال است، عقد ودیعه است که احکام آن از ماده ۶۰۷ تا ۶۳۴ قانون مدنی بیان شده است. با این حال، قانون‌گذار تحقق جرم خیانت در امانت را منحصر در این عقد ندانسته و با اشاره به عقود اجاره، رهن، وکالت و هرکار با اجرت یا بی اجرت، صرف امین بودن مرتکب نسبت به مال موضوع جرم بر اساس یک رابطه قراردادی را کافی دانسته و نوع عقد را مؤثر در مقام ندانسته است.[۲] به عبارت دیگر، آنچه برای تحقق این جرم شرط است، امین بودن مرتکب جرم نسبت به مال براساس یک قرارداد است؛ خواه موضوع اصلی این قرارداد، نفس در امانت گذاشتن مال باشد(عقد ودیعه)،[۳] و خواه هرچند موضوع اصلی قرارداد امری غیر از به امانت گذاشتن مال است، اما به تبع موضوع اصلی عقد، مرتکب نسبت

---

۱ . به عقیده برخی سپردن مال شرط پیدایش ودیعه است و این عقد در زمره عقود عینی است؛در واقع تسلیم مادی یک شیء به سپرده گیر است که او را متوجه تعهدات خود از جهت نگهداری و پس دادن مال سپرده شده می کند(Khashani,2015:163) اما به نظر می‌رسد که دخالت عنصر سپردن و تسلیم در هر دو عقد بیع و ودیعه در مرحله آثار عقد است و نه مرحله ایجاد؛عقد ودیعه با ایجاب و قبول تمام می‌شود و تسلیم مال به امین از شؤون اجرای عقد ودیعه است(Jaafari langriodi,2019,B:16) در بیع نیز تسلیم جزء عناصر بیع نیست؛نخست عقد واقع می‌شود سپس در مقام اجرا نوبت به مسئله تسلیم می‌رسد(Jaffari langroudi,2019,A:16) اما این تسلیم با دو هدف متفاوت انجام می‌شود. تسلیم در ماده ۳۶۷ خاص عقد بیع و سایر عقود معاوضی است که در آن هدف اساسی هر یک از طرفین دستیابی به عوض مقرر در عقد و تصرف مالکانه در آن است؛ تسلیم مال بیشتر جنبه معنوی و عرفی دارد و مقصود این است که مبیع چنان در اختیار مشتری قرار گیرد که عرف او را مسلط بر مال بداند(Katouzian,2020,A:166) حال آن‌که اثر مستقیم و بی واسطه ودیعه،اعطای نیابت به امین برای نگهداری است یعنی در نتیجه عقد،امین مأذون در تصرف می‌شود و تعهد وی به نگهداری در صورتی تحقق خارجی می یابد که مال مورد ودیعه به وی تسلیم شود(Katouzian,2019,D:23) بنابراین برای تحقق وصف امانت نیازی نیست مال همانند باب بیع به کیفیتی تسلیم شود که مستودع متمکن از انحاء تصرفات و انتفاعات باشد بلکه تصرف به نحوی که مستودع قادر به نگهداری از مال باشد کفایت می کند.

۲. «مقصود از ماده ۲۴۱ قانون کیفر عمومی [ماده ۶۷۴ قانون مجازات اسلامی] آن است که مالی به هر عنوان به کسی سپرده شود و بنا بر استرداد یا رسانیدن به مصرف معیّنی باشد و شخصی که مال نزد او بوده آن را بر ضرر مالک تصاحب یا تلف یا مفقود یا استعمال نماید، مستحق مجازات خواهد بود»، رأی شماره ۱۳۳۲ شعبه دوم دیوانعالی کشور.

۳ . ویژگی ودیعه در این است که در سایر قراردادها نیابتی که داده می‌شود به منظور انجام سایر تصرفات است مانند اینکه مالک به دیگری وکالت می دهد تا خانه او را بفروشد یا اگر نیابت برای نگهدداری مالی است جنبه فرعی و تبعی دارد چنانکه در عقد اجاره مقصود اصلی طرفین تملیک منافع به مستاجر است لکن چون انتفاع از عین ایجاب می کند که در تصرف مستاجر باشد نیابت در حفظ مال نیز به او داده می‌شود. همچنین است در عاریه و مضاربه و شرکت . ولی در عقد ودیعه، دادن نیابت در حفظ مال، مقصود اصلی است. به همین جهت قواعد عمومی مربوط به امانت و رابطه امین با مالک و مسولیت‌های ناشی ازاین رابطه در ودیعه مطرح می‌شود و آن را امانت به معنای خاص نامیده‌اند(katouzian,2019,D:16) بنابراین علاوه بر عقود معین مصرح در ماده ۶۷۴ تمام عقودی که درآنها مالی به دیگری سپرده می‌شود تا به نحو معینی از ان استفاده نموده و سپس به مالک آن مسترد گردد؛ مانند عاریه، عمری، رقبی، سکنی و شرکت مشمول ماده ۶۷۴ قرار می گیرد. بنابراین مستعیر و منتفع و نیز شریک اگر مال موضوع عاریه یا انتفاع یا شرکت را به ضرر مالک آن تصاحب یا تلف یا مفقود نماید، با اجتماع شرایط علاوه بر خائن در امانت مدنی، خائن در امانت کیفری هم خواهد بود.

به مال نیز امین محسوب گردد. مانند عقود اجاره[1] و رهن که هرچند موضوع اصلی آنها به امانت گذاشتن نیست، ولی مستأجر و مرتهن نسبت به مورد اجاره و مال مرهونه امین محسوب می گردند. همچنین، عبارت « یا هرکار با اجرت یا بی اجرت»، انحصار این جرم به امانت ناشی از عقود مذکور در مادۀ ۶۷۴ و نیز کلیه عقود معین مذکور در قانون مدنی را از بین برده و صرف وجود امین بودن و صرف‌نظر از نوع قرارداد را کافی دانسته است.

الف. امانت قراردادی و امانت قانونی

نظر به مقام اذن‌دهنده، امانت را می‌توان به دو دسته امانت شرعی(قانونی) و امانت قراردادی(مالکانه) تقسیم نمود(Emami,2005:243). در حالت اول، امین بودنِ مرتکب نه بدلیل اذن مالک و بلکه به‌دلیل حکم قانون‌گذار است. مانند آنکه مالی در اثر باد و مانند آن در تصرف دیگری قرار گیرد یا تصرفی که یابنده در مال لقطه انجام دهد(همان). همچنین است ولایت ولی قهری و وصی و قیم که به حکم قانون موجب رابطه استیمان بین طرفین می‌شود(Jafari langroudi,2019:123)

اما در امانت قراردادی، مالک یا ماذون از طرف او مال را با رضایت در تصرف دیگری قرار می‌دهد با این شرط که مسترد گردد(Emami,2005:243) رابطه مالک و متصرف در این حالت تابع تراضی آنان و مفاد اذن مالک است و قانون و عرف به عنوان عامل تفسیرکننده یا تکمیل‌کننده در آن دخالت دارد مانند ودیعه و عاریه و اجاره(Katouzian,2019,D:15)

همچنین، مراد از رابطۀ قراردادی در خیانت در امانت، صرفاً رابطۀ مستقیم مالک و امین نیست و لذا اگر فردی مالی را به دیگری بسپارد و امین نیز مال را به عنوان امانت به شخص دیگری بدهد، شخص اخیر نیز امین محسوب می‌شود و امانت او ذیل عنوان امانت قراردادی قرار خواهد داشت.

اما برخلاف جرم خیانت در امانت، در خیانت در امانت مدنی، در هر مورد که ید فردی نسبت به مال دیگری امانی باشد، ضمان قابل تحقق است؛ خواه این حالت امانی، ناشی از قرارداد و یا قانون باشد. به عبارت دیگر، هرچند نمونه اعلای تحقق این نوع خیانت در امانت نیز تحقق ضمان متعاقب یک رابطه قراردادی است، اما تحقق آن منحصر در وجود قرارداد بین طرفین نیست. با این توضیح که رابطه حقوقی بین یک فرد با مال دیگری یا به اصطلاح ید او نسبت به مال غیر، از دو حالت خارج نیست؛ یا نسبت به مال امانی بوده و امین محسوب می‌شود و یا ید وی ضمانی بوده و ضامن تمامی خسارات وارده بر آن مال است. در مورد اینکه اصل بر کدامیک از موارد پیش گفته تعلق می‌گیرد، بین فقیهان اختلاف است. مطابق نظر مشهور، اصل بر این است، کسی که مال دیگری را تحت سلطه دارد، ضامن آن است مگر آنکه امانی بودن ید او ثابت گردد(Maraghi,1996:416) اثبات امانی بودن ید نیز تنها در حالتی است که اولاً اذن در تصرف داده شود و ثانیاً در برابر اصل مالِ تحویل‌شده، مابه ازایی دریافت نشود و به عبارت دیگر مجانی باشد (Mohaghegh Damamd, 2010: 93-94). لذا ید مستاجر، مستعیر، مستودع، مضارب، شریک و یا متصرف در مال

---

۱ . نباید پنداشت که چون مستاجر، اجاره پرداخت می‌کند، پس شرط مجانی بودن در مورد وی وجود ندارد، بلکه «در عقد اجاره معاوضه میان منفعت و اجرت قرار می‌گیرد، نه میان عین و اجرت و تحویل عین صرفاً به منظور آن است که موجر موظف به تحویل منفعت است و برای تحویل منفعت چاره ای جز تحویل عین ندارد» (Albroujerdi,bita:220) در حقیقت آنچه موجب تحقق ید امانی است، آن است که در قبال خود مال تسلیم‌شده (و نه منفعت آن) مالی دریافت نشود و در عقد اجاره نیز اجرت نه برای صرف تحویل مال و بلکه برای استفاده از منافع داده می‌شود و تحویل عین صرفاً واسطه‌ای در تحقق تملیک منفعت است و مستقلاً مورد معاوضه قرار نمی‌گیرد. در هر حال در صورت وجود هردو شرط گفته شده، ید فرد امانی خواهد بود. برخی حقوقدانان قائل به مفهومی متمایز از عقد اجاره هستند که از آن با عنوان تئوری معقود علیه یاد کرده اند؛ بر این اساس،معقودعلیه عقد اجاره عبارت است از «حق استفاده از عین مستأجره« که از آن مالک عین بوده است و به موجب عقد اجاره آن را در برابر اجاره بها به مستأجر واگذار می کند (jaafarilangroudi,2018:13) بر اساس این تئوری نیز امانی بودن ید مستأجر مسلم است زیرا واگذاری حق استفاده از مال بدون تسلیم عین مستأجره ممکن نیست و همانطور که مخترع این تئوری بیان داشته است اجاره بها نه در مقابل عین بلکه در مقابل واگذاری حق استفاده از عین قرار می‌گیرد.

لقطه همگی بدلیل اذن در تصرف و نیز عدم وجود مابه ازا در برابر خود مال، ید امانی و ید غاصب، مقبوض به عقد فاسد[۱]، ماخوذ بالسوم و نیز فرد درحکم غاصب، به‌دلیل فقدان یکی از شروط پیش گفته و یا هردوی آنان، ید ضمانی است(Ibid).

در هر حال در صورتی که ید فردی نسبت به یک مال امانی باشد، ضمان متعاقب امانت، زمانی به‌وجود می آید که امین بر اثر عمد یا بی احتیاطی یا انجام رفتار مخالف توافق، نسبت به آن مال مرتکب خیانت گردد. همانطور که آشکار است که تحقق چنین ضمانی مستلزم وجود یک رابطه امانی قراردادی نیست و حتی در صورتی که شرع یا قانون نیز فرد را امین بداند، با خیانت وی ضمان برقرار خواهد شد. لذا اگر ولی قهری اموال متعلق به مولی‌علیه را تلف کند، به دلیل عدم وجود رابطه امانی قراردادی جرم خیانت در امانت محقق نخواهد شد؛ حال آنکه همین امر مطابق ماده ۶۳۱ قانون مدنی موجب ضمان مرتکب خواهد بود. با این حال اداره حقوقی قوه قضاییه مورد اخیر را مشمول جرم خیانت در امانت دانسته است: «ید ولی قهری و قیم و وصی نسبت به اموال مولی علیه یا موصی له بر طبق قانون ، امانی است در صورت انتفاء موضوع ولایت و وصایت و یا قیمومت، ید امانی هم مرتفع و منتفی می شود و در این صورت اشخاص یاد شده بایستی نسبت به استرداد اموال به ذوی الحقوق اقدام کنند. در غیراین صورت با احراز سوء نیت به ترتیب مندرج در ماده ۶۷۴ ق . م . ا . مشمول آن ماده قرار می‌گیرند به عبارت دیگر با اینکه استیلاء اشخاص مذکور بر اموال مولی علیه یا موصی له مسبوق به قرارداد خصوصی نیست اما چون استیلاء آنان به موجب قانون و یا حکم دادگاه است و با توجه به اینکه اعتبار قانون ویا حکم دادگاه کمتر از قرارداد خصوصی نیست لذا از لحاظ مسئولیت و نتیجه مثل دسته اول هستند».[۲]

به نظر می‌رسد، لازم است که در این مورد بین «ولی» با «قیم» تفکیک قائل شویم. اگر نمایندگی نماینده به موجب رأی دادگاه تعیین و اعلام شده باشد به این نوع نمایندگی، نمایندگی قضایی اطلاق می‌شود(Shams:2003:325) بنابراین اگر فردی قیم محسوب شده و اموال به تصرف او داده شود، چون تصرف او در اموال صغیر یا سفیه پیرو یک توافق بین مقام قضایی و قیم صورت می‌گیرد، خیانت بعدی وی را می‌توان جرم دانست؛ برخلاف تصرف ولی قهری یا وصی منصوب از طرف آنها که اموال محجور را مطابق قانون در اختیار دارند و اراده هیچ یک از طرفین در آن نقشی ندارد (همان) و لذا جرم خیانت در امانت در مورد آنها قابل تصور نیست و نمی‌توان با تفسیر موسع قوانین کیفری، حکم قانون یا شرع را جایگزین قرارداد دانست.

نتیجه آنکه، اولین تفاوت بین خیانت در امانت مدنی و کیفری در این است که جرم خیانت در امانت تنها برمبنای یک رابطهٔ امانی ناشی از قرارداد به‌وجود می‌آید؛ حال آنکه در خیانت در امانت مدنی صرف امین بودن کافی است؛ خواه این امر ناشی از قرارداد و خواه قانون باشد و لذا خیانت در امانت مدنی از این نظر اعم از خیانت در امانت کیفری است.

ب. عقود صحیح و غیرصحیح

در حقوق مدنی قرارداد بسته به رعایت یا عدم رعایت شرایط قانونی معامله دارای چند وضعیت است: عقد باطل که عبارت از عقدی است که در عالم حقوق وجود و اثری ندارد؛این وضعیت در صورتی حادث می‌شود که عقد فاقد یکی از شرایط اساسی غیر از رضای معتبر باشد. صحت نیز وضعیت حقوقی است که به عقدی اطلاق می‌شود که در عالم اعتبار وجود و تحقق پیدا می کند؛ حال اگر این عقد دارای وجود کامل و آثار حقوقی مربوط به خود باشد نافذ و در صورتی که فاقد اثر حقوقی باشد که قانون برای آن در حال نافذ بودن می شناسد، باشد،غیرنافذ محسوب می‌شود. عدم نفوذ در این حالت ناشی از فقدان رضای معتبردر نزد طرف معامله است.عقد قابل فسخ نیز عبارت از عقدی است که در عالم حقوق هستی اعتباری موثری دارد ولی می توان با فسخ به هستی آن پایان داد(Shahidi,2009:22). به نظر می‌رسد که در کنار وضعیت های فوق باید نوع دیگری از وضعیت قرارداد را در حقوق ایران به رسمیت شناخت که از آن با عنوان مراعی یاد شده است.

---

۱. ماده ۳۶۶ قانون مدنی: هرگاه کسی به بیع فاسدمالی راقبض کند بایدآن را به صاحبش رد نماید و اگرتلف یا ناقص شود ضامن عین ومنافع آن خواهدبود.

۲. نظریه ۵۰۹۲/۷ - ۵/۹/۱۳۷۶

وضعیت حقوقی مراعی در مواردی به کار می‌رود که تمام شرایط تشکیل عمل حقوقی موجود است اما حق ذینفع ثالث که جنبه احتمالی دارد،به موضوع عمل حقوقی تعلق می گیرد و مانع آن است. از این رو عمل حقوقی مراعی و منتظر اعمال کردن یا نکردن حق شخص ثالث می ماند. مبنای پیدایش این نهاد حقوقی حمایت از مالکیت بالقوه و طلب شخص ثالث است و سبب می‌شود که حق طرفین قرارداد و حق احتمالی شخص ثالث محفوظ بماند و از سپردن سرنوشت عقد به شخص ثالثی که دارای حق ثابت و قطعی بر موضوع عمل حقوقی نیست، جلوگیری و از بطلان بیهوده قراردادها پرهیز شود(Karimi,shabani,2017:700)

مالکیت ورثه بر نسبت به ترکه پیش از ادای دیون متوفی،مالکیت ورثه بر اموال غیرمنقول معادل سهم زوجه متوفی،مالکیت حمل نسبت به ترکه یا موصی به، مالکیت خریدارن بعدی حصه مشاع پیش از اخذ به شفعه توسط شفیع، مالکیت خریدارن بعدی در بیع متضمن احدی از خیارهای قراردادی،از مهمترین مصادیق قانونی یا شرعی مالکیت مراعی هستند؛همچنین نمونه های بارز مالکیت مراعی با منشأ ارادی و قراردادی،شامل بیع معلق،خیار فسخ و شرط فاسخ است اگر طبق توافق برای آن اثر قهقرایی مقرر شده باشد(Mohaghegh damad,Saatchi,2023:1)

از نظر مقررات کیفری برای تحقق جرم خیانت در امانت، صرف تحقق یک رابطه قراردادی کافی است و لازم نیست که این رابطه از نظر قانون مدنی نیز صحیح باشد. برای مثال، اگر صغیر ممیزی، مالی را به دیگری داده و بنا بر استرداد آن باشد، ولی امین یکی از رفتارهای ۴ گانهٔ ماده ۶۷۴ را نسبت به آن انجام دهد(مثلاً آن را تصاحب یا عمداً تلف کند)، جرم خیانت در امانت محقق خواهد شد؛ هرچند چنین قراردادی از نظر قانون مدنی صحیح نبوده و غیرنافذ است.

البته چنانچه نتوان هیچ گونه رابطه قراردادی را احراز نمود، جرم خیانت در امانت محقق نخواهد شد. مانند آنکه فردی مالی را از صغیر غیرممیزی بگیرد و آن را تصاحب کند که چون هیچ‌گونه رابطه قراردادی بین طرفین متصور نیست، جرم موضوع ماده ۶۷۴ نیز محقق نخواهد شد. به بیان دیگر، در این حالت هیچ‌گونه رابطه قراردادی وجود ندارد و شرط «به مصرف معینی برسد و مسترد شود»، مذکور در ماده ۶۷۴ قانون مجازات اسلامی محقق نشده و اصولاً قابل تحقق نیست؛ هرچند احتمال تحقق جرایم دیگری مانند سرقت وجود دارد. مانند آنکه فردی به قصد بردن مال یک دختر سه ساله، دستبند طلای او را این‌چنین ببرد که آن را به وی بر خواهد گرداند.

گفتار دوم: از نظر مادی و عینی

علاوه بر تفاوت در رابطه امانی بین مالک و امین در خیانت در امانت کیفری و مدنی، از نظر مادی و عینی و آنچه که در عالم خارج واقع می‌شود، نیز بین این دو تفاوت‌های متعددی وجود دارد که در ادامه آن‌ها را بررسی خواهیم کرد.

الف. رفتار ارتکابی

رفتار مجرمانه جرم موضوع مادهٔ ۶۷۴ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، یکی از رفتارهای چهار گانهٔ استعمال، تصاحب، تلف و مفقود کردن است. استعمال در لغت به معنای عمل کردن، بکار انداختن و بکار بردن آمده است(Amid,2010:116) و در اصطلاح به معنای استفاده کردن از مال موضوع خیانت در امانت است. استفاده ممکن است نسبت به اموال مصرفی و غیرمصرفی صدق نماید. در استعمال اموال مصرفی، مرتکب اموال مزبور را استفاده و از بین می‌برد و لذا اطلاق عنوان تلف به آن صحیح‌تر است. مانند خوردن غذای امانی یا خرج کردن پول امانت داده‌شده. اما در استعمال اموال غیرمصرفی مانند استفاده از اتومبیل امانتی، فرد برخلاف توافق یا عرف، از مال مزبور استفاده کرده و به آن ضرر وارد می آورد. باید توجه داشت که صرف استعمال خلاف توافق هرچند از نظر قانون مدنی، ید را از امانی به ضمانی تبدیل می‌کند (ماده ۶۳۱ قانون مدنی)، ولی موجب تحقق جرم خیانت در امانت نیست؛ بلکه این استعمال باید منجر به ضرر مال دیگری شود.

رفتار دیگری که جرم خیانت در امانت را محقق می‌کند، تصاحب است. واژه های صاحب شدن و چیزی را تصرف کردن به عنوان معنای لغوی تصاحب آمده است(opcit:346). در این حالت، امین با مال مورد امانت رفتاری مالکانه مرتکب می‌شود(Mirmohamadsadeghi,2023:188) (Aghaeenia,rostami,2018:289) .مانند آنکه مال مورد امانت را به عنوان اینکه

مال خود اوست، تصاحب می کند یا آن را می فروشد یا به دیگری هبه کرده و یا صلح می کند. پس ندادن مال امانی نیز در صورتی که نشانگر تصاحب و تصرف مالکانه امین در آن باشد، مصداق همین قسمت است و لذا به صرف پس‌ندادن، نمی‌توان جرم مزبور را محقق دانست. بنابراین، در هر موردی که امین مال مورد امانت را مسترد نکند، جرم محقق نشده است؛ مانند مستأجری که با وجود پایان مدت اجاره، تخلیه را موکول به پرداخت مبلغ پیش نموده و یا به دلیل نیافتن خانه مناسب دیگری جهت اجاره، آن را تخلیه نکند[1] یا وکیل دادگستری پس دادن اوراق موکل خود را منوط به پرداخت مابقی حق‌الوکاله کند. همچنین، «اگر کسی که موجر خانه استیجاری شاکی بوده از تسلیم اثاثیه خانه مزبور امتناع کند و تسلیم اشیاء مزبور را موکول به پرداخت بقیه مال الاجاره خانه نماید، عمل از مصادیق خیانت در امانت نخواهد بود»(Islamic penal code,2005:469).[2]

تلف که در لغت به معنای نیست شدن و تباه شدن آمده است(Amid:2010:261) مورد سوم از رفتارهای منجر به جرم خیانت در امانت است. تلف خود به دو صورتی کلی و جزیی قابل تصور است. در تلف کلی تمامی مال امانی از بین می‌رود؛ حال آنکه در تلف جزیی قسمتی از مال تلف می‌شود. وارد کردن نقص به مال نیز نوعی تلف جزیی است. مانند آنکه امین کتاب امانی را آتش بزند یا برگه ای از آن را پاره نماید و یا با وارد کردن ضربه‌ای به درب ماشین مورد امانت، موجب فرورفتگی آن شود.

اما رفتار آخری که جرم خیانت در امانت را محقق می‌سازد، مفقود کردن است. در این حالت، مال مورد امانت از دسترس مالباخته و خود مرتکب جرم نیز دور نگهداشته می‌شود؛ بطوری که کسی از جایگاه آن مطلع نبوده و یا در صورت مطلع بودن قابل دستیابی نباشد. مانند آنکه مال مورد امانی را به چاهی بیندازد و یا در میان شلوغی و ازدحام گم کند. در مفقود بودن ممکن است مال مفقودی پس از آن پیدا شود و یا آنکه مفقود بودن آن ادامه یافته و یا بعدها از بین رفتن آن مشخص شود که البته هیچ کدام تأثیری در انتفای جرم نخواهد داشت.

اما برخلاف خیانت در امانت کیفری که مطابق ماده ۶۷۴، تنها با یکی از رفتارهای چهار گانهٔ فوق واقع می‌شود، رفتار مرتکب در خیانت امانت مدنی را می‌توان هرگونه رفتاری دانست که برخلاف توافق طرفین و یا عرف باشد. به بیان دیگر، برخلاف حقوق کیفری که به علت ماهیت خاص آن، تنها با رفتارهای مشخص و مصرح قانونی، محقق می‌شود، مسئولیت مدنی نیازمند چنین معیاری نیست و هرگاه رفتار مرتکب خلاف توافق طرفین و یا عرف جامعه باشد، می‌توان مرتکب را مسئول دانست. بر این مبنا، هرگاه فردی که امین یک مال محسوب می‌شود، از حدود توافق خود با صاحب مال خارج شود و یا رفتار او مخالف عرف حاکم بر جامعه باشد، ید او از امانی به ضمانی تبدیل خواهد شد.

نتیجه آنکه، تفاوت خیانت در امانت مدنی و کیفری از نظر رفتار در این است که آنچه در جرم خیانت در امانت مطرح است، ارتکاب یکی از رفتارهای ۴ گانه است؛ حال آنکه در ضمان مدنی آنچه مهم است، تبدیل ید امانی به ضمانی است که این امر با هرگونه رفتارمخالف عرف و یا توافق صورت می گیرد. برای مثال همانطور که گفته شد، صرف پس ندادن مال مورد اجاره جرم نیست؛ مگر آنکه ناشی از تصاحب مال توسط امین شود؛ حال آنکه مطابق ماده ۶۳۱ قانون مدنی پس ندادن مال توسط امین موجب تبدیل ید امانی به ضمانی بوده و در صورت ورود خسارت، خیانت در امانت مدنی را محقق خواهد کرد.

---

۱. صرف عدم تخلیه مورد اجاره ، پس از انقضای مدت اجاره ، استعمال یا تصاحب یا تلف و یا مفقود کردن مورد اجاره به ضرر مالک آن نمی باشد تا مشمول ماده ۶۷۴ قانون مجازات اسلامی و تعزیرات گردد ، یعنی اتهام خیانت در امانت بر آن وارد نخواهد بود . مضافا به اینکه در کلیه جرایم عنصر معنوی جرم ۰(سوء نیت و قصد مجرمانه) شرط تحقق جرم می باشد و مجرد عدم تخلیه عین مستاجره پس از انقضای مدت نوعا ملازمه ائی با سوء نیت ندارد و با در نظر گرفتن مقررات قانونروابط موجر و مستاجر مصوب ۱۳۵۶ و ۱۳۶۲ و توجه به در نظر گرفتن عسر و حرج برای مستاجر، من حیث المجموع عمل مستاجر فاقد وصف کیفری بوده و جرم تلقی نمی گردد . بدیهی است اگر مستاجر عین مستاجره را تلف یا تصاحب و یا به ضرر مالک تصرف نماید حتی در زمان بقای رابطه استیجاری با لحاظ عنصر معنوی جرم و سوء نیت مجرمانه مرتکب قابل تعقیب کیفری بر اساس ماده مذکور خواهد بود، نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه به شماره ۵۵۱۲/۷ مورخ ۱/۷/۱۳۸۲. مجموعه قانون مجازات اسلامی، تنقیح و تدوین عباسعلی رحیمی اصفهانی، ص۴۶۹.

۲. رای شماره ۴۹۶۷-۳۶/۱۰/۱۱-شعبه سوم دیوان عالی کشور،(Shokri, Sirous:2004:725)

ب. موضوع جرم

پرسشی که در این قسمت قابل طرح است این است که آیا رفتارهای چهارگانه فوق درباره هر مالی قابل تصور است . به عبارت دیگر جرم خیانت در امانت درباره هر مالی قابل تحقق است؟در بند ب ماده ۱ قانون مبارزه با پولشویی مال اینگونه تعریف شده است: «هر نوع دارایی اعم از مادی و غیرمادی، منقول یا غیرمنقول، مشروع یا نامشروع و هر نوع منفعت یا امتیاز مالی و همچنین کلیه اسناد مبین حق اعم از کاغذی یا الکترونیکی نظیر اسناد تجاری، سهام یا اوراق بهادار».

با مداقه در مصادیق مال در این ماده می توان گفت مقنن بزه پولشویی را هم در اموال پیکردار و هم بی‌پیکر قابل تحقق دانسته است: واژه پیکردار برگردان فرانسوی corporel و از جمله به معنای جسم، جرم یعنی پیکر است و مواردی مانند خودرو،سکه سند در وجه حامل، اسکناس و مانند آن را در بر می‌گیرد. اموال منقول بی‌پیکر برگردان واژه فرانسوی incorporeal و از همان ریشه corps می باشد یعنی اموالی که جسم و جرم بنابراین حجم نداشته و از این رو قابل لمس نمی باشند مانند طلب ،حق پدیدآورنده اثر ادبی یا هنری،حق کسب یا پیشه و تجارت،حق شرکت تضامنی در شرکت،حق بهره برداری از معدن و مانندآن . در حقوق مدنی به جای این دو ترکیب از اموال مادی و اموال معنوی استفاده کرده اند که چون هر دو واژه مادی و معنوی مشترک لفظی است، می تواند مفهوم را مبهم نماید(shams:2018:92)

باری، همانطور که قانون‌گذار در صدر مادۀ ۱ قانون مبارزه با پولشویی به صراحت بیان کرده است، تعاریف مذکور در مادۀ ۱، مخصوص آن قانون است؛ به طوری که حتی در بند الف مادۀ فوق، حتی تخلفات مندرج در قانون مبارزه با قاچاق ارز و کالا را نیز صرفاً از نظر قانون مبارزه با پولشویی، و جهت مبارزۀ بیشتر با عواید ناشی از قاچاق، جرم دانسته است. بنابراین، تعریف مندرج در بند ب در خصوص مال نیز صرفاً ناظر به قانون فوق است و کارکرد عمومی ندارد. مؤید این استدلال آن است که هرچند بند فوق، اموال غیر مادی را نیز مال دانسته است، اما تردیدی نیست که جرایمی مانند سرقت تنها در خصوص اموال مادی و محسوس قابلیت ارتکاب دارند و نمی‌توان مال غیر مادی را مورد ربایش دانست. بر همین مبنا، تعریف مال در بند فوق، در خصوص خیانت در امانت نیز صادق نیست و بلکه از مصادیق بیان شده در آن بند نمی‌توانند موضوع خیانت در امانت قرار گیرند. زیرا خیانت در امانت مستلزم سپردن مال است؛ حال آنکه برخی از مصادیق مذکور در مادۀ ۱، به دلیل محسوس نبودن نمی‌توانند موضوع خیانت در امانت قرار گیرند. مانند منفعت یا امتیاز مالی که سپردن آن‌ها قابل تصور نیست.

ج. نتیجه

وجود نتیجه که ضرر وارده به مال امانی است، شرط مشترک تحقق خیانت در امانت مدنی و کیفری است. از نظر مدنی با وجود آنکه با انجام رفتار خلاق توافق یا عرف، ید امانی مرتکب به ضمانی تبدیل می‌گردد، اما تردیدی نیست که ضمان تنها زمانی برعهده مرتکب مستقر می‌شود که به مال امانی خسارتی وارد آید و الا صحبت از ضمانِ مربوط به خود معنا نخواهد داشت. جرم خیانت در امانت نیز از جرایم مقید به نتیجه است. در این نوع از جرایم، صرف ارتکاب رفتار مجرمانه کافی نیست؛ بلکه لازم است که از آن رفتار، نتیجه مورد انتظار قانون‌گذار محقق گردد. این نتیجه در جرم خیانت در امانت ضرر رسیدن به مالباخته است و تا قبل از تحقق آن فرد تنها در مرحله ی شروع به جرم قرار دارد. بنابراین، تنها جزیی که به صورت کامل بین خیانت در امانت کیفری و مدنی مشترک است، نتیجه است.

د. رابطۀ علیت بین رفتار و نتیجه

از لحاظ حقوق کیفری وجود رابطۀ علیت بین رفتار مرتکب و نتیجه مجرمانه در جرایم مقید یکی از اجزاء عنصر مادی است. در این جرایم صرف ارتکاب رفتار و تحقق نتیجه کافی نیست؛ بلکه لازم است که نتیجه مجرمانه ناشی از رفتار مرتکب بوده و از آن حاصل شده باشد. لذا در جرم قتل عمدی، صرف ارتکاب یک رفتار(مثلاً تیراندازی) و وقوع مرگ، موجب تحقق قتل نیست؛ بلکه باید ثابت شود که تیراندازی، مرگ را سبب شده است و الا چنانچه مرگ در اثر عاملی دیگر غیر از تیراندازی به وجود آید، تحقق کامل جرم منتفی خواهد بود. در خیانت در امانت نیز به عنوان یکی از جرایم مقید به نتیجه، باید بین رفتار مجرمانۀ مرتکب و نتیجه رابطه علیت برقرار باشد؛ یعنی رفتار مرتکب موجب تحقق نتیجه این جرم که ضرر به قربانی است، شود.

اما در خیانت در امانت مدنی احراز رابطهٔ علیت بین رفتار و ضرر لازم نیست. در این نوع از ضمان، هرچند وجود ضرر همانطور که گفته شد، شرط استقرار ضمان است، اما لازم نیست که این ضرر برخواسته از رفتار مرتکب باشد. زیرا همین‌که ید فرد از امانی به ضمانی تبدیل گردد، هر خسارتی که به مال وارد آید، موجب ضمان خواهد بود؛ خواه ناشی از رفتار او بوده و یا نباشد. قسمت اخیر ماده ی ۶۳۱ قانونی مدنی در این مورد چنین مقرر می دارد: «... متصرف مسوول تلف و هر نقص و عیبی خواهد بود اگرچه مستند به فعل او نباشد» لذا اگر مستأجر مال مورد اجاره را پس از پایان مدت به موجر تحویل ندهد، ید او به ضمانی تبدیل شده و حتی اگر مال مزبور در نتیجه زلزله نیز تلف گردد، ضامن آن بوده و خیانت در امانت مدنی محقق خواهد شد.[۱] همچنین است، در صورتی که امین مال امانی را برخلاف عرف و توافق و در نتیجه بی احتیاطی، شبانه بدون قفل کردن درب آن رها نموده و مال مزبور سرقت شود. بر همین مبنا، چون متعارف در نگهداری جواهر، گذاردن آن در حرز است، اگر مستودع آن را در طاقچه بگذارد و مورد دستبرد قرار گیرد، ضامن خواهد بود(Emami:2020:273)

گفتار سوم: از نظر ذهنی و روانی

آخرین تفاوت بین خیانت در امانت کیفری و مدنی را باید در حوزه وضعیت ذهنی مرتکب بررسی کرد. در حقوق کیفری عنصر روانی جایگاه برجسته و والایی دارد؛ بطوری که یکی از ارکان تحقق جرم بوده و سرزنش مجرم و مجازات او عمدتاً مبتنی بر این عنصر می باشد. رکن روانی جرم که در حقیقت رابطهٔ نفسانی بین مرتکب و عنصر مادی جرم است، به دو صورت عمد و خطا قابل تحقق است. عمد، عنصر روانی جرایم عمدی و خطا، عنصر روانی جرایم غیرعمدی است. عمد را می‌توان انصراف آگاهانه اراده مجرم به عنصر مادی جرم دانست. لذا تمامی اجزاء عنصر مادی جرم لازم است تحت شمول نیت مجرمانه مرتکب قرار گیرد. جرم خیانت در امانت نیز مانند تمامی جرایم دیگر نیازمند عنصر روانی است. هرچند در ماده ۶۷۴ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، نوع عنصر روانی این جرم مسکوت مانده است، اما با توجه به اینکه اصل، بر عمدی بودن جرایم است و فرض بر این است که قانون‌گذار رفتارهای عمدی را مجازات می نماید و جرایم غیرعمدی استثناست (Mohamadkhani,2022:44) این جرم را باید از زمرهٔ جرایم عمدی دانست که خطا در آن راه ندارد.[۲]

مطابق قسمت اول ماده ۱۴۴قانون مجازات اسلامی: «در تحقق جرائم عمدی علاوه بر علم مرتکب به موضوع جرم، باید قصد او در ارتکاب رفتار مجرمانه احراز گردد».

مطابق مادهٔ فوق، تحقق عنصر روانی خیانت در امانت، علاوه بر ارادهٔ رفتار، منوط به علم مرتکب به موضوع این جرم است. موضوع این جرم همانند جرایم سرقت و کلاهبرداری، مال متعلق به دیگری است و لذا لازم است مرتکب از مال بودن و تعلق آن به دیگری آگاه باشد. از طرف دیگر، با توجه به سپرده‌شدن به مرتکب نیز از جمله اجزاء مرتبط با عنصر مادی جرم است، لازم است علم مرتکب این امر را نیز پوشش دهد. نتیجه آنکه چنانچه مرتکب با وجود علم به تعلق مال به دیگری، امانی بودن آن را فراموش و آن را تلف کند، به دلیل جهل به شرط مزبور نمی‌توان وی را به ارتکاب جرم خیانت در امانت محکوم نمود(opcit:264) بلکه تنها امکان محکومیت وی به جرم تخریب وجود دارد.

از طرف دیگر، در جرایم مقید به نتیجه که وقوع پیامدی خاص از رفتار مجرمانه، شرط تحقق جرم است، سوءنیت مرتکب باید نتیجهٔ مزبور را نیز در بر گیرد. این امر در قسمت اخیر ماده ۱۴۴ با عبارت:" ... درجرائمی که وقوع آنها براساس قانون منوط به تحقق نتیجه است، قصد نتیجه یا علم به وقوع آن نیز باید محرز شود"، مورد اشاره قرار گرفته است.

---

۱. ن.ک. ماده ۴۹۳ قانون مدنی: مستاجر نسبت به عین مستاجره ضامن نیست به این معنی که اگر عین مستاجره بدون تفریط یا تعدی او کلاً یا بعضاً تلف شود مسئول نخواهد بود ولی اگر مستاجر تفریض یا تعدی نماید ضامن است اگر چه نقص در نتیجه تفریط یا تعدی حاصل نشده باشد.

۲۲. . «بنابراین اگر کسی اسکناس هزار ریالی از کسی بگیرد و ببرد تا آن را خرد کند و پس از مراجعت ادعا کند که آن را مفقود کرده است، بدون احراز سوء نیت، قابل مجازات نیست و بر عهده صاحب مال است که سوء نیت متهم را در مفقود کردن اسکناس ثابت کند». رای شماره ۱۸۲-۱۳۱۸/۱/۲۷، شعبه دوم دیوانعالی کشور، (opcit:366)

نتیجه آنکه، لازم است که مرتکب، تصاحب، تلف، استعمال و یا مفقود نمودن را عمداً انجام دهد (سوءنیت عام) و از ارتکاب آنها نیز در پی ضرر رساندن به مالک باشد (سوءنیت خاص). تردیدی نیست که هرگاه سوءنیت عام منتفی باشد، سوءنیت خاص نیز قابل تحقق نیست. لذا هرگاه تصاحب، تلف، مفقود کردن و یا استعمال نه با قصد و سوءنیت و بلکه در اثر سهل انگاری و بی احتیاطی واقع شود، سوءنیت عام و در نتیجه سوءنیت خاص منتفی خواهد بود. مانند آنکه امین با رعایت نکردن اصول حفاظتی، موجب سرقت مال امانی گردد و یا ماشین مورد امانت را به‌دلیل عدم مهارت معیوب نماید.

البته وجود سوءنیت عام نیز لزوماً به معنای تحقق سوءنیت خاص نیست و چه بسا مرتکب سوءنیت عام داشته باشد، اما فاقد قصد رسیدن به نتیجه و یا همان سوءنیت خاص باشد. برای مثال اگر مرتکب، حیوان سپرده شده به او را عمداً، ولی به نیت سود رساندن به مالک و عدم ضرر او، در حالت مریضی حیوان تلف کند، هرچند سوءنیت عام دارد، ولی به علت فقدان سوءنیت خاص، نمی توان عنصر روانی و در نتیجه جرم خیانت در امانت را محقق دانست (Mirmohamadsadeghi,2024:208) همچنین است، فردی که ماشین دوستش را که به او سپرده شده است با علم به قصد مالک در فروش مال، بدون اجازه او، به قیمتی زیاد بفروشد تا پول آن را به دوست خود تحویل دهد. در این حالت نیز مرتکب بدون اجازه اقدام به فروش مال که رفتاری تصاحب‌گونه است، نموده است؛ اما نظر به اینکه در پی رساندن سود و نه ضرر به مالک بوده است، به علت فقدان سوءنیت خاص نمی توان وی را مجرم دانست.

اما در خیانت در امانت مدنی وجود عمد در رفتار و نتیجه و به عبارت دیگر وجود یک وضعیت ذهنی خاص لازم نیست. در این نوع از ضمان، صرف تعدی و تفریط و یا رفتار خلاف توافق، کافی در تحقق ضمان است؛ حتی اگر مرتکب از تعدی و تفریط خود آگاه نبوده و یا رفتار خود را به اشتباه خلاف توافق نداند. لذا همین‌که مرتکب مثلاً در نگهداری اتومبیل امانی احتیاط لازم را به کار نبرد، ضامن ضرر وارده به آن است؛ خواه رفتار خود را محتاطانه بداند و یا اصولاً بدان بی‌توجه باشد. به عبارت دیگر معیار، تقصیر نوعی مرتکب است به این معنا که برای فعل یا ترک فعلی که عنوان تقصیر را دارد شخص محتاط و متعارف باید معیار قرار گیرد حال آنکه بر اساس ضابطه شخصی تقصیر رفتار مرتکب باید از نظر وجدانی و درونی قابل سرزنش باشد(Jafari Langroudi:2009:877)

بدیهی است که با عدم لزوم سوءنیت عام در خیانت در امانت مدنی، سوءنیت خاص نیز منفی خواهد شد و لذا صرف تعدی و تفریط مرتکب کافی در تحقق ضمان است؛ خواه به وجود ضرر آگاه بوده و یا از اساس به آن بی توجه باشد. لذا در مثال قبلی، در صورت سرقت ماشین، امین ضامن است؛ خواه این سرقت را پیش بینی کرده و یا از عدم سرقت ماشین توسط دیگری به اشتباه مطمئن باشد.

نتیجه آنکه در هر مورد که رابطهٔ قراردادی امانی موجود بوده و امین تعدی و تفریط کرده و یا خلاف توافق رفتار نماید، نمی‌توان از تحقق جرم خیانت در امانت سخن راند و بلکه لازم است که عنصر روانی مرتکب که شامل عمد در رفتار و سوءنیت خاص رسیدن به نتیجه است نیز احراز شود.[1] اداره حقوقی قوه قضاییه نیز در یک نظریه مشورتی بدرستی این امر را مورد اشاره قرار داده است:" مسوولیت کیفری وقتی متوجه امین است که تعدی یا تفریط با سوءنیت باشد. به عبارت دیگر تعدی یا تفریط همراه با نیت سوء موجب مسوولیت کیفری است.[2]

---

۱ .حکم شماره ۲۵۰۱-۱۳۱۹/۸/۱۵ شعبه ۲ دیوان عالی کشور مقرر می‌دارد: "تنها رد نکردن مال امانتی به صاحبش تمام ارکان بزه خیانت در امانت را تشکیل نمی‌دهد؛ بلکه به‌طوری‌که در ماده ۲۴۱ قانون کیفر عمومی(ماده ۶۴۷ ق.م.ا) قید گردیده باید تصاحب یا استعمال یا اتلاف یا مفقود نمودن آن براثر سوء نیت کسی که مال نزد او بوده محرز شود."

- همچنین نظریه مشورتی شماره ۷/۱۲۵۱ اداره حقوقی قوه قضائیه بیان می‌دارد: "مفقود شدن وسائل مسافر بدون سوء نیت از طرف بنگاه خیانت در امانت تلقی نمیشود ولی متصدی بنگاه مکلف به جبران آن است"،مجموعه قانون مجازات اسلامی، صص ۴۷۰-۴۶۹.

2. نظریه شماره ۱۲۵۱/۷– ۱۳۷۳/۲/۲۸

برای مثال در صورتی که مالک اتومبیلی، ماشین خود را به دیگری امانت داده و او را از استفاده ی از آن منع نماید و امین برخلاف توافق، اقدام به مسافرت با آن ماشین نموده و با آن تصادف نموده و موجب خسارت به آن شود، جرم خیانت در امانت محقق نشده است. در این مورد هر چند عنصر مادی جرم خیانت در امانت بطور کامل محقق است، اما عنصر روانی مرتکب موجود نبوده و لذا جرم نیز محقق نخواهد شد. زیرا در این حالت، رسیدن ضرر و خسارت به اتومبیل امانی مورد قصد مرتکب نبوده و نظر به انتفای سوءنیت خاص، جرم نیز واقع نخواهد شد. در جرایم عمدی مقید به نتیجه، لازم است که سوءنیت خاص یا همان قصد رسیدن به نتیجه موجود باشد و چون در مثال فوق الذکر، مرتکب قصد ضرر به مال را نداشته و خسارت در اثر تصادف بوجود آمده است، سوءنیت خاص منتفی است. همچنین در صورتی که فردی که ماشین گرانقیمت دیگری را برای رانندگی به امانت گرفته و سپس با آن وسایل ساختمان مانند آجر و سیمان حمل نماید و موجب خسارت آن شود، لزوماً مرتکب جرم خیانت در امانت نشده است؛ بلکه باید سوءنیت خاص او مبنی بر رساندن ضرر به مالک احراز شود. یعنی وی از آن نوع استفاده از ماشین، در پی خسارت وارد کردن برآن باشد.

البته با توجه به اینکه در حقوق کیفری، علم به تحقق نتیجه جایگزین قصد تحقق نتیجه است، چنانچه مرتکب، خواستار خسارت دیدن مال نباشد، اما «**بداند**» که این نوع استفاده از ماشین عادتاً منجر به خسارت دیدن آن می‌شود نیز سوءنیت خاص او محقق است. مانند آنکه وی هرچند نمی‌خواهد ماشین مزبور را معیوب کند، اما می داند که بار زدن این مقدار آجر در چنین ماشینی، قهراً منجر به خسارت به ماشین می گردد. این نوع از سوءنیت که با علم به تحقق نتیجه واقع می‌شود، از لحاظ تحقق جرم، تفاوتی با خواست تحقق نتیجه ندارد. قسمت اخیر ماده ۱۴۴ قانون مجازات اسلامی نیز با عبارت:" درجرائمی که وقوع آنها براساس قانون منوط به تحقق نتیجه است، قصد نتیجه یا علم به وقوع آن نیز باید محرز شود"، قصد نتیجه و علم به آن را با هم مساوی دانسته و وجود هریک را کافی در تحقق سوءنیت خاص دانسته است. این امر از لحاظ علمی نیز قابل تأیید است. در جرایم مقید به نتیجه صرف عمدی بودن رفتار، به معنای عمدی بودن کامل جرم نیست؛ همانطور که در جرم قتل عمدی نیز هم قصد فعل و هم نتیجه برای تحقق عمد لازم است و قصد فعل منهای قصد نتیجه، جرم را از عمدی به شبه عمدی که نوعی جرم غیرعمدی است، تنزل می دهد.

امینی که برخلاف توافق، با ماشین امانی به مسافرت می‌رود و در اثر تصادف به ماشین ضرر می‌رسد، در صورتی که عنصر روانی لازم برای تحقق جرم خیانت در امانت را دارد که علم (یا قصد) و اراده او به تحقق این نتیجه نیز تعلق گیرد. به عبارت دیگر، نتیجه جرم یعنی خسارت و ضرر به مالک مورد قصد او بوده و یا وی نسبت به تحقق ضرر علم داشته باشد. نظر مخالف که در فرض فوق نیز جرم را محقق می داند، نادیده‌انگاشتن عنصر روانی جرم به عنوان یکی از ارکان جرم و عامل اصلی سرزنش مرتکب است. مرتکبی که با ماشین امانی برخلاف توافق به مسافرت می برد، هر چند از دید عرف و حقوق مدنی خائن در امانت است، اما چون خواستار تحقق نتیجه و ضرر به مالک نیست، از نظر حقوق کیفری سزاوار سرزنش و مجازات نخواهد بود.

آشکار است که در تمامی موارد پیش گفته خیانت در امانت در معنای مدنی آن محقق است. زیرا با تبدیل ید امانی مرتکب به ضمانی، وی مسوول وقوع هرگونه خسارت به مال خواهد بود؛ خواه ناشی از فعل اوباشد و یا نباشد و خواه مقصود او بوده و یا نبوده باشد.

نتیجه‌گیری

خیانت در امانت عنوانی است که هم دارای مفهوم مدنی و هم کیفری است. این دو مفهوم باوجود تشابه به هم دارای وجوه افتراق بسیار می باشند که اهم آنها را می‌توان چنین برشمرد:

۱. تحقق جرم خیانت در امانت منوط به وجود رابطه امانی بین مرتکب و صاحب مال(یا ماذون از طرف او) است؛ حال آنکه خیانت در امانت مدنی علاوه بر حالت مذکور شامل امانات قانونی(شرعی) نیز می‌شود.

۲. از لحاظ مادی و عینی، جرم خیانت در امانت به صورت حصری تنها با ارتکاب یکی از رفتارهای استعمال، تصاحب، مفقود یا تلف صورت می گیرد؛ حال آنکه تحقق خیانت در امانت مدنی منوط به ارتکاب رفتار خلاف توافق یا عرف نسبت به مال امانی است.

۳. با وجود اینکه تحقق هر دو نوع خیانت در امانت منوط به تحقق ضرر مالباخته می باشند، اما برخلاف جرم خیانت در امانت که رابطه علیت بین رفتارهای چهارگانه و ضرر لازم و ضروری است، در ضمان مدنی ناشی از امانت به صرف ارتکاب رفتار خلاف توافق یا عرف، ید امین از امانی تبدیل به ضمانی شده و مرتکب مسئول تمامی خسارات وارده به مال است؛ هرچند مستند به رفتار او نباشد.

۴. تحقق جرم خیانت در امانت همانند تمامی جرایم دیگر مستلزم وجود عنصر روانی مرتکب است. لذا لازم است مرتکب با علم به امانی بودن مال، یکی از رفتارهای چهارگانه را به صورت عمدی روی آن انجام دهد(سوءنیت عام) و از این رفتار خود درپی ضرر رساندن به مالباخته باشد(سوءنیت خاص). برخلاف جرم خیانت در امانت، در خیانت در امانت مدنی لزومی به وجود عنصر روانی برای مرتکب نیست. در این نوع از خیانت در امانت انجام رفتار خلاف عرف موجب تحقق ضمان مرتکب خواهد بود؛ هرچند وی از این امر ناآگاه باشد.

References:

Aghaenia, Hossien.,.Rostami,Hadi.(2018). Crimes against property and ownership. Tehran: Mizan Poblication(in persian)

Albrojerdi Morteza, Almostanad fi sharh orvatolvosgha, Ghom, Dar ehya toras alarabia Press Institute(in arabic)

Amid, Hasan.(2009) Persian dictionary , Tehran: rah roshd publication .(in persain)

Emami, Sayed hasan .(2005). Civil law, The second volume, 18th edition ,eslamiyeh publication(in persian)

Habibzade,Mohammad Jafar (2002).Betrayal of trust in Iranian criminal law, Tehran:publications of Tarbiat modares University.(in persian)

Hosseini Marghi, Mirabdolfatah,.1996, Jurisprudential titles. Second volume, Second edition The Islamic Publishing Institution(in persian)

Jaafari Langroudi ,m.j.(2009) . Encyclopedia of Civil law and business,Tehran :Ganj Danesh publication.(in persian)

Jaafari Langroudi ,m.j.(2018). Holy Power, Tehran, Second edition, Ganj Danesh Publication(in persian)

Jaafari Langroudi, m.j.(2019) Philosophy of Civil law, The first volume, General principles of contracts , fourth edition, Tehran: Ganj Danesh publication(in persian)

Jaafari Langroudi, m.j.(2019) Philosophy of Civil law, The second volume, General principles of permission and permissions, third edition, Tehran: Ganj Danesh publication(in persian)

Karimi,Abbas. Shabani, Kandsari Hadi(2018) Legal status "MORA'A" As a state within the validity, invalidity and lack of influence , Private Law Studies Quarterly,volume 47, issue 4, page 637 -702.(in persian)

Kashani, Mahmmod .(2019). Civil Law, Special Contract ,Second edition, Tehran : Mizan publication.(in persian)

Katouzain, Naser.(2009) Certain contracts, fourth volume, Consent contracts, Tenth edition, Tehran: Ganj danesh publication.(in persian)

Khodabakhshi, Abdolah.(2019) The fundamental distinction between civil and criminal law , Third edition, Tehran: shahr danesh publication.(in persian)

Mirmohamad sadeghi, Hossien. (2024)Crimes against property and ownership,Sixty forth edition,Tehran: Mizan publications.(in persian)

Mohaghegh Damad, Mostafa ,(2010) Rules of jurisprudence, Civil Sector, twenty fifth edition, Tehran: Islamic Sciences Publishing center.(in persian)

Mohaghegh Damamd, Syd .Mostafa , Saatchi,Ali, Javherkalam,Mohamad .Hadi. (2024). Mora'a Ownership; Definition and Instances.The Quarterly Journal of Islamic Law Research, volume 25, issue 1, number 63, p1 -32.(in persian)

Mohamadkhani ,Abbas.(2023)Mens rea, volume 1, Second edition, Tehran: Mizan publications(in persian)

Mosalahi,Alireza ((2001) Islamic Penal Code in the mirror of the Supreme Court, Second edition,Tehran: dabstan publication .(in persian)

Rahimi Esfahani, Abas Ali.,((2010) Collection of Islamic Penal Code, Sixth edition,Tehran: Vice President for Legal Affairs and Presidential Affairs(in persian)

Shahidi,Mehdi(2009).Principles of contracts and obligations, fifth edition, Tehran: Majd publication.(in persian)

Shams,Abdollah.(2003). Civil Procedure, first volume, fifth edition, Tehran: Mizan Publication.(in persian).

Shams, Abdollah. (2019)Enforcement of civil orders, second volume, second edition, Tehran:darak publication.(in persian)

Shokari,Reza. Ghader,Sirous .(2004) Islamic Penal Code in the Current Legal System, Third edition, Tehran:Mohajer publication.(in persian)

استناد به این مقاله:

محمدخانی، عباس و یاری، الیاس . (۱۴۰۴)، « تمییز شناختی خیانت در امانت کیفری و مدنی در پرتو استقلال حقوق مالی جنایی و حقوق مالی مدنی »، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، دوره ۱۶، پیاپی ۳۱، صص. ۱۵۷-۱۶۹

DOI: 10.22124/jol.2025.28551.2519

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).